

XIX amžiaus lietuviškųjų periodinių leidinių publikacijos: „Lietuvos bibliografijos“ C serijos leidinių apžvalga

Audronė MATIJOŠIENĖ

Vilniaus universiteto biblioteka, Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, el. p. audrone.matijosiene@mb.vu.lt

Straipsnio tikslas – apibūdinti lietuviškosios periodinės spaudos vietą XIX amžiaus lietuvių visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime, pateikti jos paplitimo geografinį žemėlapi ir publikacijų statistinę analizę, aptarti bibliografijos metraščių rengimo eigą ir grožinės literatūros, ypač poezijos, vietą lietuviškoje periodinėje spaudoje.

Reikšminiai žodžiai: periodinė spauda; bibliografija; literatūra; poezija; kultūra; istorija; paveldas.

XIX a. pasirodė pirmieji lietuviškieji periodiniai leidiniai. 1823 m. Karaliaučiuje išėjo lietuvių periodikos pirmtakas – „Nusidavimai Dievo karalystėje“, 1879 m. Niujorke – „Gazietą lietuviška“, 1883 m. Tilžėje išspausdinamas Lietuvai skirtas pirmasis periodinis leidinys „Aušra“. Tačiau apie „Nusidavimus Dievo karalystėje“ ir „Gazietą lietuvišką“ žinoma tik iš bibliografijos šaltinių ir spaudos istorijos tyrėjų darbų. Pirmasis lietuvininkams skirtas leidinys, kurio publikacijų aprašus randame bibliografijos metraščiuose, yra „Nusidavimai apie Evangelijos praplatinimą tarp žydų ir pagonių“, o JAV lietuvių – „Unija“.

XIX a. periodinė spauda sugulė į devynis „Lietuvos bibliografijos“ C serijos „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos“ leidinius¹. 2006 m. pradžioje pasirodęs 1897-iesiems skirtas bibliografijos metraštis užbaigė XIX šimtmečio lietuviškosios periodinės spaudos publikacijų bibliografinę apskaitą. 1832–1897 m. lietuviškosios periodikos straipsnius bibliografavo Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 1898–1900 m. – Lietuvos mokslų akademijos biblioteka.

1832–1890 metų lietuviškosios periodikos publikacijas apimantis leidinys išėjo 2004 m. Jo redaktorė-sudarytoja – Almonė Sirijos Girienė. Septynis metraščius, skirtus 1891–1897 m. lietuviškosios periodikos publikacijoms, parengė bibliografių grupė, vadovaujama redaktorės-sudarytojos Irenos Jezukevičienės. Pastarasis, 1897-ųjų metų publikacijoms skirtas leidinys yra parengtas naujai – Nacionalinės spaudos bibliografijos elektroninės duomenų bazės pagrindu. Bibliografiniai įrašai grupuojami pagal „Universaliają dešimtainę klasifikaciją“ (Vilnius, 1991); leidinyje atsakyta teritorinio medžiagos skirstymo

principo rubrikų viduje. Skaitmeninti bibliografiniai įrašai kaupiami Nacionalinės bibliografijos duomenų banke, kuris laiduoja visuotinę prieigą ir integraciją į bendrą kultūros paveldo skaitmeninę informacinę erdvę.

2000 m. išleisto Mokslų akademijos bibliotekos leidinio, skirto 1898–1900 m. lietuviškoms publikacijoms, sudarytoja – Efosinija Krivaščenko, atsakomoji redaktorė – Valerija Debesienė.

Visų šių „Lietuvos bibliografijos“ C serijos metraščių išleidimą parėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija.

Didžioji dalis XIX a. lietuviškųjų periodinių leidinių buvo spausdinama Mažajoje Lietuvoje ir JAV. Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo laikotarpiu (1864–1904 m.) Didžiąjai Lietuvai skirti periodiniai leidiniai buvo spausdinami Bitėnų, Tilžės ir Ragainės spaustuose. Lietuvoje jie platinti nelegaliai. „Kadangi lietuviai Rusijos imperijoje neturėjo didelių tautinės kultūros centrų, periodinė spauda atliko ypač reikšmingas organizacines funkcijas – telkė išsisklaidžiusią inteligentiją, telkė galimybę jos visuomeninei raiškai, rūpinosi tautos švietimu per spaudą ir slaptąsias mokyklas, tautinės idėjos skleidimu, tautinio tapatumo ugdymu.“²

Lietuviškos spaudos draudimo metais nauja kokybė ėmė reikštis Didžiosios ir Mažosios Lietuvos tautinis tapatumas. Keletą šimtmečių šias abi Lietuvos dalis slėgė politinės, kultūrinės ir religinės pertvaros. Tačiau tuo metu, kai Didžiąją Lietuvą ištiko savosios spaudos draudimas, abiejų lietuvių tautos dalių, gyvenusių savitą etninį gyvenimą, tapatumo blyksnis nušvietė kovos dėl spaudos laisvės perspektyvas. Kokį vaidmenį mažlietuvių kultūriniame gyvenime turėjo spauda ir kaip ji sąlygojo tautinį tapatumą,

išnagrinėta profesoriaus Domo Kauno mokslinėse studijose³. Mažajoje Lietuvoje leidžiamą periodinę spaudą, skirtą Didžiosios Lietuvos skaitytojui, įvairiausiai rėmė mažlietuviai inteligentai, šviesuoliai, spaustuvinkai.

„Lietuvos bibliografijos“ C serijos leidiniuose „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos“ aprašomi straipsniai iš laikraščių ir žurnalų, biuletenių ir tęstinių leidinių, knygų recenzijos, grožinės literatūros kūriniai ir kitos publikacijos, skirtos Mažosios Lietuvos, Didžiosios Lietuvos ir išėivijos lietuviams.

Devyniuose „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos“ metraščiuose suregistruota per 38 000 publikacijų iš 76 pavadinimų lietuviškų periodinių leidinių (žr. 1 lentelę): 33 – skirti Mažajai Lietuvai (žr. 2 lentelę), 31 – JAV ir Didžiąjai Britanijai (žr. 3 lentelę) ir 12 – Didžiąjai Lietuvai (žr. 4 lentelę).

Keletas periodinių leidinių buvo skirta įvairiose teritorijose gyvenantiems lietuviams, pvz.: „Apšvieta“ (1892–1893). Šis Amerikos lietuvių mokslo draugijos leidinys buvo redaguotas Jono Šliūpo (Plimute ir Šenandore), spausdintas Tilžėje, platintas Amerikoje ir Lietuvoje. Be J. Šliūpo publikacijų, „Apšvietoje“ rasime ir Jono Basanavičiaus straipsnius, ir tekstų religijos, filosofijos, kultūros istorijos tematika. Tą patį galima pasakyti ir apie Martyno Jankaus redaguotą ir lotynišku raidynu Bitėnuose 1894 m. leistą „Lietuviškąjį darbininką“, kuris buvo platintas Didžiojoje ir Mažajoje Lietuvoje, Amerikoje ir Rusijoje. Bibliografijos metraštyje randame 29 straipsnių bibliografinius įrašus, 7 iš jų skirti grožinei literatūrai. 1886–1887 m. M. Jankaus redaguojamas ir lotynišku raidynu leidžiamas „Garsas“ buvo skirtas informuoti ir koordinuoti pasaulio lietuvių jaunimo judėjimą. Jame bendradarbiavo abiejų Lietuvos dalių inteligentai. 1891 m. M. Jankus redagavo ir leido gotišku ir lotynišku raidynu pirmąjį lietuvių satyrinį laikraštį „Tetutė“, kuriame bendradarbiavo J. Šliūpas. 1899 m. M. Jankaus spaustuvėje išėjo ir pirmieji LSDP leidiniai – „Aidas Lietuvos darbininkų gyvenimo“ ir „Lietuvos darbininkas“.

Mažajai Lietuvai skirti periodiniai leidiniai buvo spausdinami gotišku šriftu. Tai pasakytina ir apie pagrindinius pasaulietinius Mažosios Lietuvos laikraščius, kurie, savo spaudos kelią pradėję XIX a., nutiesė jį ir per keletą XX a. dešimtmečių: tai „Lietuviška ceitunga“ (1877–1939), „Tilžės keleivis“ (1880–1924), „Konzervatyvų draugystės laiškas“ (1882–1918), „Nauja lietuviška ceitunga“ (1891–1923). Martyno Šerniaus (1849–1903) redaguojamoji „Lietuviška ceitunga“, Mikelio Kiošio (1868–1927) – „Nauja lietuviška ceitunga“ ir Jurgio Mikšo (1862–1903) – „Nemuno sargas“ ugdė lietuvių tautinę savimoneį ir gynė tautinio sąjūdžio interesus. Šiuose laikraščiuose spausdinosi A. Baltris, J. Basanavičius, J. Bruožaitis, J. Mikšas, J. Šliūpas, J. A. Vištelis.

Vokietijos konservatorių partijos ideologiją skleidė

„Konzervatyvų draugystės laiškas“ ir „Tiesos prietelius“ (1880–1882).

Visi šie periodiniai leidiniai leido priedus. Lietuvių literatūros istorijai ypač svarbus yra „Naujos lietuviškos ceitungos“ savaitinis priedas (nedėlinė pridėta) „Kaimynas“ (1896–1914), kuriame daugiausia išspausdinta grožinės literatūros kūrinių, ypač eilėraščių. Periodinės spaudos istorijoje minima, kad „Kaimynas“ nuo 1899 m. leido priedą „Tikrasis kryžiaus draugas“. Tai pirmas atvejis, kai priedas leidžia dar ir savo priedą.

Iš 33 Mažosios Lietuvos lietuviškų periodinių leidinių šeši buvo religiniai ir 27 – pasaulietiniai. Tačiau pirmojoje XIX a. pusėje ir pasaulietiniuose leidiniuose dominavo religiniai tekstai. Apie tai vaizdžiai kalba skaičiai, pvz.: 1832–1890 m. leidinyje „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos“ religijos skyriui priklauso 24 proc. visų bibliografinių įrašų.

1849 m. į lietuvininkų periodinės spaudos pasaulį ateina Karaliaučiaus universiteto profesorius, lietuvių kalbininkas Frydrichas Kuršaitis (1806–1884). Atskirai minėtina F. Kuršaičio žurnalistinė veikla. 1843–1873 m. jis redagavo „Nusidavimų apie Evangelijos praplatinimą tarp žydų ir pagonų“ kalbą ir stilių. Jo redaguojamojo laikraščio „Keleivis iš Karaliaučiaus broliams lietuvininkams žines parnešas“ kalba savo grynumu skyrėsi iš kitų to meto leidinių; į „Keleivį...“ lygiavosi visi kiti periodiniai leidiniai tiek Mažajoje, tiek Didžiojoje Lietuvoje. „Keleivyje...“ F. Kuršaičio pradėti spausdinti straipsniai apie lietuvių kalbą sukėlė atgarsį ir kituose periodiniuose leidiniuose. Bibliografijos metraščiuose yra 400 įrašų lietuvių kalbotyros klausimais. Laikraštis yra vertinamas mokslo kalbos ir terminologijos tyrinėtojų⁴. Redaguodamas „Keleivį...“ F. Kuršaitis rūpinosi ir straipsnių tematika. Laikraštyje pradėti skelbti mokslo populiarinimo straipsniai apie elektronikos, aeronautikos išradimus, paštą, telefoną ir telegrafą. Tokie F. Kuršaičio sudaryti žodžiai, kaip *dampštiepis*, *garštiepis* – garlaivis, *orkulkė* – oro balionas, *tolrašis* – telegrafas, *tolkalbis* – telefonas, *pustas* – paštas ir kiti įėjo į lietuvininkų periodikos puslapius ir buvo vartojami net XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Pats F. Kuršaitis apie sukurtus naujus žodžius yra rašęs: „Aš turiu nenorėdams mūsų kalbą vokiškais žodžiais supustyti, apie naujus daiktus kalbėdams naujų žodžių padaryti, ale neį viens man negalės išrodyti, kad toks žodis, manęs padarytasis nesąs čystai lietuviškasis žodis, ir pagal čystą lietuvišką būdą padarytasis.“⁵ F. Kuršaitis puikiai suvokė auklėjamąją periodikos reikšmę, pats daug rašė; 1832–1890 m. bibliografijos metraštyje randame per tūkstančio F. Kuršaičio straipsnių bibliografinius įrašus. Straipsnių tematika įvairi: religija, politika, teisė, švietimas, kalbotyra.

Mažosios Lietuvos lietuviškų periodinių leidinių kalbos savitumą akivaizdžiai atskleidžia net į bibliografinių įrašų antraštes patekę žodžiai. Štai medicinos skyriuje randame

tokius ligų pavadinimus: *šarlakas* – skarlatina, *musalai*, *musulai* – tymai, *karštligė*, *tyfus* – šiltinė, *džiūtligė*, *sausligė* – džiova, *kaklo liga* – difteritas, *kruopės*, *lepra* – raupai, *kosulys krumulis* – bronchitas, *influenca* – gripas, *ūmų aptemimas* – nervų liga. 1895 m. randame žinutę⁶, kad Rytų Prūsijos provincijoje 1894 m. buvo 51 liekorus, 3 dantininkai, 16 galvijinių liekorių ir 32 aptekininkai.

Aišku, prūsiškoji tarmė ir gotiškas šriftas kėlė bibliografams daug rūpesčių. Galbūt dėl tos priežasties atsirado leidiniuose asmenvardžių rašymo nevienodumų. Pagal bibliografams privalomus metodikos nurodymus atsakomybės duomenų elementai yra perrašomi ta pačia kalba ir rašto sistema, tačiau bibliografijos leidiniuose atsakomybės duomenyse amenvardžiai dažnai transliteruojami, pvz.: Kurszatis – *Kuršatis*, Luszatis – *Lušnatis*, Jurkszatis – *Jurkšatis* ir kt. Pasitaiko atveju, kai gotiškojo šrifto pateikimas lotynišku raidynu iškreipia sakinio ar žodžio prasmę.

1883 m. Ragainėje išspausdinami pirmieji penki „Aušros“ numeriai, kiti – Tilžėje. Ryšium su šio pirmojo tautinio lietuvių mėnraščio pasirodymu, iš Tilžės, Bitėnų ir Ragainės spaustuvių sklido Didžiajai Lietuvai skirti tautiniai laikraščiai ir žurnalai – „Varpas“, „Tėvynės sargas“, „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“. 1897 m. „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijų“ metraštyje randame „Baltąjį erelį“. Tai žymiausio Lietuvos knygnešio, Biržų krašto valstiečio Jurgio Bielinio Joniško apylinkėse išleistas laikraštis. Laikraščio pavadinimu pasirinktas Lenkijos karalystės herbas – Baltasis erelis. „Knygnešys buvo įsitikinęs, kad lenkai kadaise šį herbą pasisavino iš lietuvių.“⁷ Pats J. Bielinis buvo ir laikraščio teksto autorius, ir redaktorius. „Baltojo erelio“ 1–7 puslapiuose išspausdinta Lietuvos istorijos apžvalga⁸. Nors laikraštyje buvo nuoroda, kad tai „Lietuvos tarptautiškas politiškas laikraštis“, išeinantis lietuvių, latvių, lenkų rusų, prancūzų, vokiečių, anglų ir kitomis kalbomis, tačiau išėjo tik tas vienintelis numeris. To meto lietuviškoje periodinėje spaudoje laikraštis liko nepastebėtas.

JAV lietuvių periodinė spauda ieškojo kultūrinių ryšių su Didžiosios Lietuvos spauda; polemizavo atskirais klausimais, perspausdindavo straipsnius, ypač grožinės literatūros kūrinius, pvz.: iš „Aušros“ – J. Andziulaičio-Kalnėno eilėraščius perspausdindavo „Linksmą valandą“ ir „Lietuviškas balsas“, M. Davainio-Silvestraičio, A. Jakšto, V. Kudirkos – „Vienybė lietuvininkų“. Išsamią JAV ir Didžiajai Lietuvai skirtos lietuviškos periodikos tarpusavio ryšių analizę yra pateikęs Bronius Raguotis.

Tik du lietuviški periodiniai leidiniai buvo išleisti Didžiojoje Britanijoje. Tai dvisavaitinis katalikiškas laikraštis „Vaidelytė“, leistas 1899 m. Glazgove, ir „Lietuvos sargas“, kurio tik vienas numeris buvo išleistas 1900 m. Londone.

Bibliografijos metraščiuose naudojama „Universalioji dešimtainė klasifikacija“ padeda susipažinti su XIX a.

visuomeniniu politiniu ir kultūriniu gyvenimu, su atskirų mokslo ir ūkio šakų istorijos faktais. Nors didžioji istorijos faktų paslaptis glūdi straipsnių tekstuose, tačiau kartais ir patys bibliografiniai įrašai būna iškalbūs, pvz.: 1883 m. Jonas Basanavičius rašo apie surastus Lauryno Ivinskio rankraščius, 1884 m. Jonas Spudulis praneša naujieną, kad atsirado dar vienas rankraštis, Kazys Grinius informuoja, kad *Marijampolės ligonbutis 1896 metuose turėjo 24 lovas, 283 ligonius*, 1893 m. *ant upės Vilnelės tapo atidengtas naujai pastatytas tiltas*, Petras Arminas-Trupinėlis 1884 m. rašo apie Griškabūdžio parapijos ūkininką, kuris *įsižiūrėjęs į geležinę kuliamąją mašiną, padirbo tokią pat lygiai*. Lietuvių išradėjų būta ir daugiau: Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis rašo apie išradėją ir literatą Kazį Bukavecką, 1899 m. skaitome žinutę apie Trakų ūkininką išradėją, pagaminusį skaičiavimo mašinėlę, o 1889 m. randame *navatną naujieną* apie jonavičio Jono Radzevičiaus technikos išradimus. 1897 m. randame net penkis įrašus apie Tytuvėnų kunigą Feliksą Sereiką ir jo rūpinimąsi koplyčios restauravimu.

Bibliografijos metraščiuose išsamiai suregistruota grožinė literatūra: poezija ir proza.

„Visą XIX amžių lietuvių literatūroje vyravo poezija“, – rašoma „Lietuvių literatūros istorijoje“⁹. Devyniuose bibliografijos leidiniuose randame per 2 000 eilėraščių bibliografinius įrašus: 900 – iš JAV lietuvių, 600 – iš Didžiosios Lietuvos ir 550 – iš Mažosios Lietuvos periodinės spaudos. 500 eilėraščių – benamiai; kai kurie jų turi išgalvotus vardus, bet dauguma – bevardžiai. Bibliografijos metraščiuose jie abėcėlės tvarka išrikiuoti vienoje eilėje su autoriniais kūriniais, o jų – 1515.

Straipsnyje apsiribota pažvelgti tik į Mažosios Lietuvos poetus. Argi jų būta? „Lietuvių literatūros istorijoje“¹⁰ net tarp mažai žinomų poetų lietuvininkų vardų nerasime, tačiau vardai, kurių negalima apeiti, apeiti ir nebus – jie iššoksta, lyg ir savaime pasirodo nacionalinės bibliografijos leidiniuose

Jau į patį pirmąjį periodinį leidinį „Nusidavimai apie Evangelijos praplatinimą tarp žydų ir pagonų“ nuo 1832 m. su pietistine poezija ateina jo redaktorius Johanas Ferdinandas Kelkis (1801–1877). Bibliografijos leidiniuose randame 75 religinės poezijos bibliografinius įrašus.

Pats pirmasis pasaulietinio turinio eilėraštis buvo išspausdintas 1849 m. „Keleivyje iš Karaliaučiaus...“ Tai Mažosios Lietuvos raštijos veikėjo, Ragainės evangelikų liuteronų superintendente Karolio Augusto Jordano (1793–1871) eilėraštis „Sens karžigis“. 1853 m. tame pačiame laikraštyje Lankupių mokytojas Mikelis Šapalas (1827–1884) eilėmis sveikina Prūsijos karalių Friedrichą Vilhelmą IV. XIX a. Mažosios Lietuvos lietuviškoji periodinė spauda išspausdina 20 M. Šapalo eilėraščių ir 12 giesmių.

1875 m. lietuvininkų žemėje apsigyvena Georgas Sauerveinas (1831–1904).

Jau 1879 m. „Lietuviškos ceitungos“ puslapiuose išspausdinamas lietuvininkų himnu tapęs eilėraštis „Lietuvininkai mes esam gimę“. 1879–1900 m. devyniuose bibliografijos metraščiuose randame 160 pavadinimų G. Sauerveino eilėraščių, iš jų „Lietuviškos ceitungos“ ir „Naujos lietuviškos ceitungos“ puslapiuose – 91, „Nemuno sarge“ – 27. G. Sauerveino poezija ne tik ugdė gimtąją kalbą ir literatūrą, bet aktyvino ir tautinį lietuvių gyvenimą. Daugelyje lietuvių tautinį sąmoningumą ugdančių straipsnių paskelbta G. Sauerveino eilėraščių „Lietuvininkai mes esam gimę“ (nuo 1879 m.) ir „Lietuva ant visados“ (nuo 1881 m.) fragmentų Bibliografijos leidiniuose yra atvejų, kai viename bibliografiniame įrašė aprašyti keli eilėraščiai ar jų fragmentai, pvz.: 1894 m. leidinyje viename įrašė randame dešimt eilėraščių ir jų fragmentų iš „Tilžės keleivio“, 1881 m. leidinyje, viename įrašė – septynis eilėraščius iš „Lietuviškos ceitungos“. Be abejo, G. Sauerveino poezija turėjo įtakos XIX a. pabaigos Mažosios Lietuvos poetų kartai.

Paskutiniųjų XIX a. dešimtmečių periodinėje spaudoje buvo išspausdinta daugelio to meto poetų kūrinių, kurie turi pažintinę ir kultūrinę reikšmę; jie padeda suvokti ano meto žmonių tautines nuotaikas ir atpažinti to laiko ženklus. Ypač tai pasakytina apie Mažosios Lietuvos poetus – Vilių Bruožį, Kristupą Lekšą, Dovą Letzą, Martyną Jankų, Jerkmoną Penčiuką, Endrikį Šadagį, Joną Vanagaitį ir kitus. Dauguma jų eilių tik periodinėje spaudoje ir teisliko.

1893 m. su lyrinėmis eilėmis į „Naujos lietuviškos ceitungos“ puslapius ateina 20-metis Kristupas Lekšas (1872–1941). K. Lekšas žinomas ne tik kaip lyrinių eilių kūrėjas, bet ir kaip giesmių autorius, ir vertėjas. XIX a. Mažosios Lietuvos lietuviškoje periodinėje spaudoje randame 35 K. Lekšo eilėraščius. Beveik visi jie išspausdinti „Naujojoje lietuviškoje ceitungoje“ ir jos priede „Kaimynas“, trejetą iš jų perspausdino „Aušra“. Eilėraščių tematika įvairi: sveikinimai ciesoriaus Vilhelmo I gimimo dienai, sužadėtuvių, vestuvių ir religinių švenčių progomis. Eilėraščiuose „Meilė tėvynės“, „Mes tave mylim, miela Lietuva“, „Lietuvininko pažada“, „Lietuva, Lietuva, žeme tėvynainiška“ – aiški tautinė nuostata. XX a. pradžioje K. Lekšas išleis savo eilėraščių rinkinį „Rūtų vainikėlis“, kuris, kaip mini Domas Kaunas, buvo vienas labiausiai perkamų leidinių¹¹.

„Naujojoje lietuviškoje ceitungoje“ ir jos prieduose – 38 ir „Aušroje“ – 26 eilėraščius išspausdina Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, laikraštinkas Jonas Vanagaitis (1869–1946). Be lyrinių posmų, proginių sveikinimų, randame eilių ir tautiniais motyvais: „Lietuva, brangi tėvyne“, „Mūsų Lietuva“, „Prie kokios partijos mes glausimės“ ir kiti. „Lietuviškame politiškame laikraštyje“, „Žiūrone“ ir kituose mokytojas, poetas Jerkmonas Penčiukas (1852–1897) išspausdina 10 eilėraščių; pasakėčia „Kaip šersis, taip važiuosi“ perspausdina „Lietuviška

ceitunga“ ir „Saulėteka“. „Tilžės keleivyje“ spausdinosi ir Tilžės mokytojas, „Lietuviško laiško“ redaktorius Dovas Letzas. Bibliografijos leidiniuose randame 11 poeto eilėraščių. Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjo, aušrininko Viliaus Bruožio (1843–1909) eilėraštis „Lietuviška tu giminėlė“ buvo išspausdintas „Aušroje“ 1885 m., tačiau iki amžiaus pabaigos jo fragmentai keliavo iš straipsnio į straipsnį tautinio ugdymo tema. Nuo 1897 m. „Aušroje“ pradeda spausdintis Vydūnas (1868–1953). Jo eilėraščio „Atsiminimas senovės“ fragmentai bus cituojami ir XX a. lietuvių periodikoje. „Naujos lietuviškos ceitungos“ priedą „Kaimynas“ ir „Namų prietelį“ buvo pamėgęs Endrikis Šadagys (1867–1911). Jo eilėraštis „Jei nori Lietuvą mylėti“ kartu su Dovo Zauniaus eilėraščiu „Draugams“ ir kitais yra įtraukti į Mažosios Lietuvos poezijos rinktinę „Kaip ažuols drūts prie Nemunėlio“¹².

Aptardami XIX a. Mažosios Lietuvos poetų kūrybinį palikimą turime suvokti ir gilią jų buvimo literatūroje prasmę. Lietuvininkų kovos su nutautinimu intencijos sutapo su pačios poezijos esmės paieškomis; tautinio gyvenimo leitmotyvu einanti gimtoji kalba buvo svarbiausioji jų poezijos kalba. XIX a. lietuvininkų poetų išaustoji margoji poezijos drobulė aiškiai liudija jų tautinio sąmonėjimo kelio ženklus.

Į lietuvių literatūros istoriją yra įėjusios trys XIX a. poetės: Karolina Praniauskaitė (1828–1859), Uršulė Tamošiūnaitė (1847–1906) ir Liudvika Malinauskaitė-Eglė (1847–1906). Bibliografijos metraščiuose randame užregistruotą vieną U. Tamošiūnaitės eilėraščių „Budus Lietuvos“ ir 30 – L. Malinauskaitės-Eglės; 9 – Didžiosios Lietuvos spaudoje (8 – „Aušroje“ ir 1 – „Garse“) ir 21 – JAV periodinėje spaudoje: „Unijoje“, „Lietuviškame balse“, „Vienybėje lietuvininkų“ ir kituose. Tik du eilėraščiai – „Onitė ir Joniukas“ ir „Snausk sav, o dvase“ buvo perspausdinti iš „Aušros“ ir „Garso“. E. Malinauskaitė-Eglė buvo vienintelė to meto moteris, aktyviai pradėjusi bendradarbiauti periodinėje spaudoje, priklausė „Aušros“ poetų bendruomenei. Profesorė Viktorija Daujotytė, aptardama tai, kas XIX a. parašyta moterų, L. Malinauskaitė-Eglę laiko pačia pirmąja kūrybinga poetė¹³. Tik viena lietuvininkė Morta Raišukytė (1874–1933) išspausdina „Aušroje“ du jaunystės eilėraščius.

Nuo 1870 m. „Keleivyje iš Karaliaučiaus...“ praddami spausdinti verstiniai eilėraščiai. Patį pirmąjį Maxo Schneckenburgerio eilėraščių „Vakta prie Rynupės“ išvertė K. A. Jordanas. 1883 m. „Tilžės keleivyje“ randame šį eilėraščių pavadinimu „Vakta prie Reino“, kurį išverčia J. F. Kėlkis. Pats pirmasis poezijos vertimas „Aušroje“ yra 1883 m. Władysława Syrokomlos poemos „Margiris“ fragmentas, o „Lietuviškajame balse“ (Niujorkas) – Ignaco Krasickio pasakėčia „Kur geriaus“. Patį pirmąjį neautorinį eilėraščių „Tav pergalejimo vainike giedame, ak karaliau!..“, 1851 m. išverstą iš vokiečių kalbos, F. Kuršaitis įdeda „Keleivyje iš

Karaliaučiaus...“ I amžiaus pabaigą vertimų daugėja; verčiami J. V. Gėtės, H. Heinės, I. Krylovo, M. Lermonovo, A. Mickevičiaus, F. Riukerto, E. Wicherto ir kitų autorių eilėraščiai.

XIX a. lietuviškosios periodinės spaudos publikacijos jau aprašytos. Devyni retrospektyvinės analizinės bibliografijos darbai – tai Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo ir Mokslų akademijos bibliografių darbo

nuopelnas. Bibliografių, kurių kvalifikacija leido neapsiriboti vien dokumentografinė kalba; jų darbas yra kūrybinis, prisiliečiantis prie giluminių mąstymo, kalbos, žinių suvokimo klodų ir jų perteikimo bibliografinė kalba. Tik toks darbo atsakomybės suvokimo matmuo leido parengti kapitalinius nacionalinės bibliografijos darbus, kuriuose yra įdabartinama ir pratęsiama XIX a. lietuvių kultūros ir istorijos atmintis.

I lentelė. „Lietuvos bibliografijos“ C serijos „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos“ leidiniuose aprašytų periodinių leidinių skaičius pagal pavadinimus ir paskirtį

Metai	Iš viso			
	pagal pavadinimus	pagal paskirtį		
		Didžiąjai Lietuvai	Mažajai Lietuvai	JAV ir Didžiąjai Britanijai
1832–1890	31	6	20	5
1891	15	3	9	3
1892	19	3	10	6
1893	18	3	10	5
1894	20	4	9	7
1895	17	3	7	7
1896	24	4	11	9
1897	26	4	10	12
1898–1900	40	4	16	20

2 lentelė. „Lietuvos bibliografijos“ C serijos „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos“ leidiniuose aprašyti Mažosios Lietuvos periodiniai leidiniai

Eil. nr.	Leidinio pavadinimas	Išleidimo vieta	Išleidimo metai
1.	Alyvų lapai iš žemės amžino pakajaus	Tilžė	1891–1893
2.	Aušra	Tilžė	1897–1899
3.	Heydekruger Kreisblatt	Tilžė-Klaipėda-Šilokarčiama	1855–1862, 1866–1868
4.	Kaimynas	Tilžė	1896–1914
5.	Keleivis	Priekulė	1884–1918
6.	Keleivis broliams lietuvininkams žines parnešas	Ragainė	1883
7.	Keleivis iš Karaliaučiaus broliams lietuvininkams žines parnešas	Karaliaučius	1849–1880
8.	Konzervatyvų draugystės laiškas	Priekulė	1882–1918
9.	Laukininkų prietelis	Klaipėda	1898–1899
10.	Lekiantieji laišakai	Priekulė	1881–1882
11.	Lietuvininkų paslas	Šilokarčiama	1863–1864
12.	Lietuviška ceitunga	Klaipėda	1877–1939
13.	Lietuviškas laiškas	Tilžė	1896
14.	Lietuviškas polytiškas laikraštis	Ragainė-Karaliaučius	1884–1885
15.	Lietuvos paslas	Tilžė	1896–1898
16.	Lietuvos ūkininkas	Klaipėda	1900
17.	Liuteronas	Tilžė	1887
18.	Memeler Kreisblatt	Klaipėda	1867, 1874–1878, 1880–1884, 1887, 1889

19.	Namų prietelis	Tilžė	1899
20.	Nauja aušra	Tilžė	1892
21.	Nauja lietuviška ceitunga	Tilžė	1891–1923
22.	Naujasis keleivis	Tilžė	1880–1883
23.	Naujos žinios, parnešančios daug visokių naujynų	Ragainė	1890
24.	Niamuno sargas	Ragainė-Tilžė	1884–1887
25.	Nusidavimai apie Evangelijos praplatinimą tarp žydų ir pagonų	Tilžė-Karaliaučius	1832–1834, 1837–1861, 1872, 1875–1914
26.	Pakajaus paslas	Klaipėda	1883–1939
27.	Pasiuntinystės laiškelis	Tilžė-Klaipėda	1875–1906
28.	Saulėteka	Bitėnai	1900–1902
29.	Tetutė	Tilžė-Bitėnai	1891–1893
30.	Tiesos prietelius	Priekulė	1880–1882
31.	Tilžės keleivis	Tilžė	1883–1924
32.	Ūkininkų prietelius	Bitėnai	1894
33.	Žiūronas	Karaliaučius	1885–1886

3 lentelė. „Lietuvos bibliografijos“ C serijos „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos“ leidiniuose aprašyti JAV ir Didžiąjai Britanijai skirti periodiniai leidiniai

Eil. nr.	Leidinio pavadinimas	Išleidimo vieta	Išleidimo metai
1.	Apšvieta	Tilžė-Bitėnai	1892–1893
2.	Ateitis	Pitsburgas	1900–1901
3.	Bažnyčios tarnas	Vaterburis	1898–1904
4.	Blaivystės laiškas	Pitstonas	1899
5.	Bostono lietuviškas laikraštis	Bostonas	1895
6.	Darbininkas	Šenandoras	1897
7.	Dirva	Šenandoras	1898–1906
8.	Galybė	Baltimorė	1898
9.	Garsas	Šenandoras	1892–1894
10.	Garsas Amerikos lietuvių	Šenandoras	1894–1899
11.	Kardas	Baltimorė	1896–1898
12.	Katalikas	Čikaga	1899–1917
13.	Kūrėjas	Čikaga	1900
14.	Lempa (Lampa)	Detroitas	1897
15.	Lietuva	Čikaga	1892–1920
16.	Lietuviškas knygynas	Šenandoras	1897
17.	Lietuviškasis balsas	Niujorkas-Šenandoras	1885–1889
18.	Lietuvos sargas	Londonas	1900
19.	Linksmas valanda	Mahanoi Sitis	1899–1911
20.	Linksmi vakarai	Mahanoi Sitis	1889–1890
21.	Nauja draugija	Baltimorė	1899
22.	Nauja gadyne	Šenandoras	1894–1896
23.	Niujorko gazieta lietuviška (New Yorko gazieta lietuviszka)	Niujorkas	1891–1892
24.	Rytas	Vaterburis	1896–1898
25.	Saulė	Mahanoi Sitis	1888–1899
26.	Tėvynė	Plimutas-Filadelfija	1896–1902
27.	Unija	Niujorkas	1884–1885
28.	Vaidelytė	Glazgovas	1899
29.	Valtis	Plimutas	1894–1895
30.	Vienybė lietuvininkų	Plimutas	1886–1920
31.	Viltis	Šenandoras	1899–1900

4 lentelė. „Lietuvos bibliografijos“ C serijos „Lietuviškųjų periodinių leidinių publikacijos“ leidiniuose aprašyti Didžiąjai Lietuvai skirti periodiniai leidiniai

Eil. nr.	Leidinio pavadinimas	Išleidimo vieta	Išleidimo metai
1.	Aidas Lietuvos darbininkų gyvenimo	Bitėnai	1899
2.	Aušra	Ragainė-Tilžė	1833–1886
3.	Baltasis erelis	Joniškio apyl.	1897
4.	Garsas	Tilžė-Bitėnai	1886–1887
5.	Lietuviškas darbininkas	Bitėnai	1894
6.	Lietuvos darbininkas	Ciūrichas-Tilžė-Bitėnai	1896–1899
7.	Šviesa	Tilžė	1887–1888, 1890
8.	Ūkininkas	Ragainė-Tilžė	1890–1905
9.	Tėvynės sargas	Tilžė	1896–1904
10.	Varpas	Tilžė-Ragainė	1889–1905
11.	Žemaičių ir Lietuvos apžvalga	Tilžė	1889–1896
12.	Žinyčia	Tilžė	1900–1902

¹Lietuvos bibliografija. Serija C. Lietuviškųjų periodinių leidinių publikacijos [1832–1900]. – Vilnius, 1994–2006. – 1832–1890 / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; [parengė Danguolė Gineitienė, Skirmantė Kvietkauskienė, Virginija Paliliūnienė, Rimantė Terleckienė ; redaktorė-sudarytoja Almonė Sirijos Girienė ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2004. 727 p. ; 1891 / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; [sudarytojos Ona Česnulevičiūtė, Daiva Danilevičienė, Irena Jezukevičienė, Birutė Juknevičienė, Milda Klimkaitė, Laima Savickienė ; atsakingasis redaktorius Osvaldas Janonis]. 1994. 224 p. ; 1892 / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; [sudarytojos Irena Jezukevičienė, Daiva Danilevičienė, Laisva Palaimaitė, Milda Klimkaitė ; atsakingasis redaktorius Osvaldas Janonis]. 1996. 138 p. ; 1893 / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; [sudarytojos Milda Klimkaitė, Laisva Palaimaitė, Virginija Paliliūnienė ; redaktorė-sudarytoja Irena Jezukevičienė ; atsakomasis redaktorius Osvaldas Janonis]. 1997. 186 p. ; 1894 / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; [sudarytojos Milda Klimkaitė, Skirmantė Kvietkauskienė ; redaktorė-sudarytoja Irena Jezukevičienė ; redagavo Danutė Kovaliūnienė]. 2000. 219 p. ; 1895 / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; [parengė Irena Jezukevičienė, Skirmantė Kvietkauskienė, Virginija Paliliūnienė ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2002. 236 p. ; 1896 / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; [parengė Skirmantė Kvietkauskienė, Virginija Paliliūnienė ; redaktorė-sudarytoja Irena Jezukevičienė ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2004. 279 p. ; 1897 / Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka ; [parengė Skirmantė Kvietkauskienė, Rimantė Terleckienė ; redaktorė-

sudarytoja Irena Jezukevičienė ; atsakomoji redaktorė Regina Varnienė]. 2006. 294 p. ; 1898–1900 / Lietuvos mokslų akademijos biblioteka ; [sudarytoja Efrosinija Krivaščenko ; redaktorė Lina Kanopkienė ; atsakomoji redaktorė Valerija Debesienė]. 2000. 514 p. : iliustr.

² Merkys, Vytautas. Lietuvių draudžiamosios spaudos ir tautinės tapatybės sąsajos // Knygotyra. – T. 44 (2005), p. 13–14.

³ Kaunas, Domas. Mažosios Lietuvos knyga : lietuviškos knygos raida 1547–1940. – Vilnius, 1996. – 764 p.

Kaunas, Domas. Aušrininkas : tautinio atgimimo spaudos kūrėjas Jurgis Mikšas. – Vilnius, 1996. – 233 p.

⁴ Kaulakienė, Angelė. Mokslo kalbos užuomazgos „Keleivyje“ // Lietuvių leksikos ir terminologijos problemos. – Vilnius, 1991. – P. 80–91.

⁵ Kuršaitis, Fridrichas. Atsiliepimai // Keleivis iš Karaliaučiaus broliams lietuvininkams žines parnešas. – 1864, Nr. 44, p. 173–174.

⁶ Praėjusiame mete yra mūsų provincėje 51 liekorus, 3 dantininkai, 16 galvijinių liekorų ir 32 aptekininkai išbandyti // Tilžės keleivis. – 1895, febr. 6 (Nr. 11), p. [1].

⁷ Misius, Kazys, Kaluškevičius, Benjaminas. Didysis knygnešys Jurgis Bielinis. – Vilnius, 2006. – P. 146.

⁸ Bielinis, Jurgis. „Jdeja Lietuvos karalų: Mindaugo, Gedimino ir Vitauto ...“ // Lietuviškųjų periodinių leidinių publikacijos, 1897. – Vilnius, 2006. – P. 246.

⁹ Lietuvių literatūros istorija. XIX amžius. – Vilnius, 2001. – P. 274.

¹⁰ Lietuvių literatūros istorija, išnaša 6, p. 496–506.

¹¹ Kaunas, Domas. Mažosios Lietuvos knyga ..., p. 450.

¹² Kaip ažuols drūts prie Nemunėlio. – Vilnius, 1986. – 427 p.

¹³ Dajotyte, Viktorija. Parašyta moterų. – Vilnius, 2001. – P. 49–62.

Summary

Publications in 19th Century Lithuanian Periodicals: Review of Publications Registered in "Bibliography of Lithuania, Series C"

Audronė MATIJOŠIENĖ

19th century periodical press is registered in nine volumes of *Lietuvos bibliografija. Serija C. Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos* ("The Bibliography of Lithuania. Series C. Publications of Lithuanian Periodicals"). Under the programme for compiling retrospective bibliography of national periodicals, Martynas Mažvydas National Library of Lithuania was in charge of the period 1832-1897, and 1898-1900 was the responsibility of the Library of Lithuanian Academy of Sciences. The compilers of the volume comprising periodicals from 1897 followed a new approach: bibliographic records were uploaded into the National Bibliographical Data Bank. Thus universal access to them and integration into the single digital environment of the cultural heritage was ensured.

The series includes articles from newspapers and magazines, bulletins and serial publications, book reviews, fiction, and other publications for Lithuanians in Lithuania Minor, Lithuania Major, and Lithuanian emigrants.

Lithuanian periodical publications have specific features caused by history, culture, law system, traditions, etc. of different regions. It is especially true when it comes to periodical press of Lithuania Minor: even the writing system that was used there created difficulties for bibliographers. The article attempts to provide a geographical layout of publication occurrences and statistical analysis of publications, discusses the role of the 19th century in the history of the national periodical press, and describes characteristic features of the compilation process.